

Filosofia en l'amistat: Els estudis platònics de Jacob Klein a la correspondència amb Leo Strauss

MARIA ARQUER CORTÉS

Societat Catalana de Filosofia
Carrer del Carme, 47
08001 Barcelona

maria.arquer@gmail.com

Article presentat: 28 d'octubre de 2014
Acceptació: 12 de desembre de 2014

Resum: Jacob Klein, filòsof jueu d'origen letó i formació alemanya, fou professor a St. John's College (Annapolis, Maryland) d'ençà del seu exili als Estats Units en temps de l'ascensió del nazisme a Alemanya. És conegut entre el públic acadèmic sobretot per la seva primera obra sobre el pensament matemàtic grec i l'origen de l'àlgebra. L'uní amb Leo Strauss una cordial amistat ja des de la seva coneixença a Marburg als anys 20, que ens ha deixat una correspondència que abasta des del 1929 al 1969 i tracta temes diversos. Posar en valor aquesta correspondència com a font per a l'estudi de la biografia de Klein permet relligar informacions disperses en altres fonts. Més enllà d'això, és un testimoni de primera mà que ens allera de presenciar la discussió i la primera formulació d'algunes idees, per exemple entorn dels estudis platònics de Klein.

Paraules clau: Jacob Klein, Leo Strauss, matemàtica grega, Plató.

Philosophy in Friendship: Jacob Klein's Platonic Studies in the Correspondence with Leo Strauss

Abstract: Jacob Klein, Jewish philosopher of Letonian origin and German education, was a Professor at St. John's College (Annapolis, Maryland) ever since his exile into the USA in times of the rise to power of the nazis in Germany. He is mostly known amongst scholars for his first work on Greek mathematical thought and the origin of algebra. A tight friendship bound him to Leo Strauss since their first meeting in Marburg in the 20s, a friendship that left behind a correspondence extending from 1929 to 1969 that encompasses various subjects. Taking due notice of the correspondence as a source for the study of Klein's biography yields the interconnection of information otherwise only scattered around. Moreover, it is a first-hand witness testimony that allows us the observation of the discussion and first formulation of some ideas, for example around Klein's platonic studies.

Key words: Jacob Klein, Leo Strauss, Greek mathematics, Plato.

Presentem una selecció de les cartes de Jacob Klein a Leo Strauss, traduïdes al català de l'original alemany a partir de la correspondència publicada als *Gesammelte Schriften*¹ de Leo Strauss. Jacob Klein és un filòsof americà d'adopció i d'origen letó, jueu, format a Alemanya i alumne entre d'altres de Paul Natorp, Nicolai Hartmann i Martin Heidegger. Klein combina l'erudició i el treball minuciós i brillant sobre els textos essencialment platònics i moderns amb l'exercici de la filosofia en el diàleg, la discussió i al cap i a la fi la vida en el si de la comunitat de recerca. En el text següent resseguim, primer, el seu periple vital perseguint la possibilitat de la vida d'estudi en l'Europa de la primera meitat de segle XX (que, de fet, el durà a Amèrica); parlem breument de la seva obra escrita; i, finalment, proporcionem una introducció a la correspondència amb Strauss i expliquem la selecció de cartes que reproduïm sobre els estudis platònics.

1/ Nota biogràfica

Jacob Klein nasqué el 1899 a Liepāja, la ciutat més gran de la Curlàndia (Kurzeme en letó), una històrica regió de l'oest de Letònia ara recuperada com a unitat administrativa (2006). En motiu del divorci dels seus pares poc després del seu naixement, Klein visqué a casa els seus avis fins el 1908, quan es traslladà amb la seva mare a Lipetsk, a l'actual Bielorrússia, per viure amb ella i el seu segon marit fins el 1912, en una llar d'estricta obediència jueva on rebia classes d'un rabí. El 1912 Klein marxà a Brussel·les amb el seu pare i prosseguí allà els seus estudis, allotjat en un internat. Dos documents datats del 22 i 23 d'abril de 1917 conserven l'esborrany de la carta dirigida per Klein al «Cap de l'administració alemanya de Curlàndia» per sol·licitar-li permís per ingressar a la Universitat de Berlín. Un cop allà i durant la Primer Guerra Mundial, és considerat estranger per causa de la seva procedència i se'l priva d'assistir a l'Institut. Amb l'objectiu d'esdevenir professor universitari rebrà classes particulars de llatí, francès, alemany, història i matemàtiques i podrà fer l'examen de graduació al Friedrichs Realgymnasium de Berlín en temps de l'ocupació alemanya de les províncies bàltiques, que implicava la regularització de la seva situació. A la universitat de Berlín Klein cursà matemàtiques i física durant sis semestres, i el 1919 visità Husserl a Freiburg, que el derivà a la Universitat de Marburg per treballar amb Natorp. Allà obtindria al cap de tres semestres el seu diploma de doctorat (amb 23 anys), sota la direcció de Nicolai Hartmann i amb la tesi titulada «Das logische und geschichtliche Element in Hegels Philosophie».

1. Leo STRAUSS, «Korrespondenz Leo Strauss – Jacob Klein», *Gesammelte Schriften: Band 3*, Stuttgart, Weimar: Heinrich Meier, 2001, 455-606. D'ara endavant citem *Korrespondenz* i la data de la carta.

A Marburg coincidiria amb Hannah Arendt (1906-1975), Hans-Georg Gadamer (1900-2002), Hans Jonas (1903-1993), Karl Löwith (1897-1973), i molt especialment amb Gerhard Krüger (1902-1972) i Leo Strauss (1899-1973)². Com molts dels joves estudiants a Marburg, Klein assistí entre 1924 i 1928 als seminaris de Heidegger (tot i que de manera intermitent), i al llarg del curs 1928-1929 estudià amb Max Planck i Erwin Schrödinger a l'Institut de Física Teòrica de la Universitat de Berlín. Fou a Berlín, el 1925, que conegué Simon Kaplan (1893-1979) i també Kojève (1902-1968), en les trobades que reunien emigrants russos interessats per la filosofia i la teologia, a les quals Klein dugué a Strauss³. El 1933 ja tenia llesta la seva tesi d'habilitació, però se li impedí de realitzar el tràmit en motiu de la llei nazi de restauració del servei civil professional (*Gesetz zur Wiederherstellung des Berufsbeamtentums*), aprovada el 3 d'abril de 1933 i que exclouïa els jueus de qualsevol càrrec de l'administració de l'Estat.

Segons escriu a Strauss (que ja és a París) a 20.VI.34 ja li ha estat retirat el permís de residència a Alemanya i ha de marxar abans del primer de novembre. Entre 1934 i 1938 Klein passa per Copenhage, Praga, Berlín, Marburg (sembla que acollit per Gadamer) i Anglaterra i es dedica principalment a l'elaboració d'un estudi sobre la física de Galileu i la seva relació amb Plató, Aristòtil i Arquímedes⁴. La seva recerca sobre de l'ontologia i la cosmologia platòniques el du a emprendre una nova anàlisi de l'estructura dels diàlegs platònics, especialment el *Càrmides*, *Menó* i *Fileb* – projectes que es veurien interromputs per l'exili. Abans de l'1 de desembre de 1932 ja havia coincidit també amb «un txec, Patočka» per primer cop a Berlín, de qui parla amb certa cordialitat («el meu amic Patočka») a la carta a Strauss del 12 d'octubre del 1933.

De 1935 a 1937 fou membre de la Fundació Moses Mendelssohn per a la promoció de les ciències socials (*Moses Mendelssohn Stiftung zur Förderung der Geisteswissenschaften*, amb seu a Dessau) i és el 1938 que veurem Klein aban-

2. Amb tots dos mantindria Klein una extensa correspondència. Ens hem centrat en la que intercanvia amb Leo Strauss i coneixem també algunes de les cartes entre Klein i Krüger a partir de la seva edició per Burt C. HOPKINS (traducció d'Emmanuel Patard) en el volum preparat per N. COCHRAN (*Winged Words*, inèdit, 685). La correspondència entre Strauss i Krüger, d'altra banda, es pot trobar també als *Gesammelte Schriften* d'Strauss (ed. cit., 377).
3. Vegeu S. KAPLAN a «Texts from the Memorial Service for Jacob Klein», *The College* [publicació del deganat, St. John's College], XXX, 2 (gener, 1979), 20-29. D'ara endavant citem *Memorial*.
4. Es tractaria de la continuació dels seus estudis sobre la lògica grega i l'origen de l'àlgebra en la qual Klein treballà durant bastant de temps (vegeu carta de Klein a Strauss datada del 9 de novembre de 1934 [Leo STRAUSS, *Korrespondenz*, p. 521] i cartes de Klein a Krüger del 13 de febrer de 1930 i el 17 de desembre de 1931 [Nathaniel COCHRAN, *Winged Words*, inèdit, 685-703]). Convé recordar també que segons Leo Strauss inicialment el *Commentary on Plato's Meno* havia de titular-se «probablement» *Mathematics in the Curriculum of the School of Gorgias* (Leo STRAUSS, «An Unspoken Prologue to a Public Lecture at St. John's», *The College* [publicació del deganat, St. John's College], vol. cit., 30-31).

donar el vell continent per exiliar-se a Amèrica. Abans d'això, però, cal assenyalar dos esdeveniments significatius en la seva vida: en primer lloc, la publicació el 1934 i el 1936, quan Klein ja no era a Alemanya, de dos articles a la revista *Quellen und Studien zur Geschichte der Mathematik, Astronomie und Physik*⁵, editada per Otto Neugebauer, Julius Stenzel i Otto Töplitz⁶ a Berlín – tot i les prohibicions. Els articles contenien, en dues parts, l'obra *Die griechische Logistik und die Entstehung der Algebra* que avui coneixem sobretot a partir de la traducció anglesa d'Eva Brann amb el títol de *Greek Mathematical Thought and the Origin of Algebra* (MIT Press, 1968). La primera part es corresponia amb la tesi d'habilitació que no havia pogut llegir a la Universitat de Berlín el 1932 i que Klein tenia esperances de poder presentar a Praga (com ja havia intuït, no ho aconseguirà). La primera recensió la faria Patočka a *Česká mysl*, 30 (1934). D'altra banda, i pel que fa a la vida personal de Klein, a través d'Ellie [Husserl] Rosenberg, filla d'Edmund Husserl i alumna de Klein a Praga, s'introduí en el cercle familiar de Husserl, el fill del qual, Gerhart Husserl, vivia a Kiel amb la qui era llavors la seva dona, Else. Passats més de quinze anys, el 1948, Gerhart Husserl se'n divorciaria i el 1950 Else i Jacob Klein es casaven.

5. Jacob KLEIN (1934) «Die griechische Logistik und die Entstehung der Algebra», *Quellen und Studien zur Geschichte der Mathematik, Astronomie und Physik*, part B: *Studien*, 3, 1, 18-105 [Part I]; --- (1936) «Die griechische Logistik und die Entstehung der Algebra», *Quellen und Studien zur Geschichte der Mathematik, Astronomie und Physik*, part B: *Studien*, 3, 2, 122-235 [Part II].
6. Otto Neugebauer (1899-1990) fou dels historiadors de les matemàtiques més originals del segle XX. El 1926 es doctorà a Göttingen amb la tesi «Die Grundlagen der ägyptischen Bruchrechnung», sota la direcció de David Hilbert i Richard Courant. El 1927 va obtenir l'habilitació com a professor d'Història de les Matemàtiques a Göttingen. Fou expulsat de la universitat alemanya en negar-se a jurar fidelitat al règim nazi, el 1933. El 1939 se'n va anar als Estats Units, a la Universitat de Brown, on va fundar el Departament d'Història de les Matemàtiques (avui desaparegut) que va ser dels més productius en l'estudi de la matemàtica antiga. Julius Stenzel (1883-1935) fou filòsof i filòleg clàssic, un dels principals estudiosos de Plató de la seva generació i també historiador de la matemàtica. Dirigia juntament amb Otto Töplitz i Heinrich Scholz un seminari sobre matemàtica antiga a Kiel. Adoptà una posició crítica amb la recepció platònica neokantiana de l'escola de Marburg i se'l considera un pioner en els estudis platònics del segle XX a Alemanya. Segons Hayden W. AUSLAND («Socrates' Definitional Inquiries and the History of Philosophy», *A Companion to Socrates*, USA/UK/Australia: Blackwell Publishing, 2006, 507) Klein s'hauria basat en els estudis d'Stenzel sobre la dialèctica platònica per als seus desenvolupaments, que miren de donar compte de l'associació aristotèlica de la teoria de les idees amb la doctrina pitagòrica del nombre. Otto Töplitz estudià matemàtica a la Universitat de Breslau i guanyà el doctorat en geometria algebraica el 1905. El 1906 arribà a Göttingen, aleshores el centre de referència mundial en matemàtica, i hi romangué durant set anys. La Facultat de matemàtiques incloïa David Hilbert, Felix Klein i Hermann Minkowski. Fou expulsat del sistema universitari alemany el 1935. El 1939 emigrà a Palestina. Morí de tuberculosi un any més tard, a Jerusalem.

Klein recalà a Nova York el dia 1 d'abril de 1938⁷. Abans d'ell se n'hi havia anat Löwith, i l'hi seguiren Strauss, Friedländer, Spitzer, Auerbach, Kroner i Jacobstahl, per esmentar-ne uns quants. Només d'arribar entrà en contacte a través de Paul Weiss (Bryan Mawr College) i Mortimer Adler (Escola de dret de la Universitat de Xicago) amb Scott Buchanan, degà del *St. John's College* d'Annapolis, Maryland, on començaria immediatament la tasca de tutor i professor que ja mai més no deixaria. Des del curs anterior a l'arribada de Klein, Buchanan i Barr portaven entre mans la reforma d'aquesta institució creada el 1784. Havien tot just iniciat un programa d'educació en les arts liberals basat en la lectura i discussió en seminari dels anomenats «Great Books», que incloïen els clàssics des d'Homer i Euclides a Freud i Russell. L'ocasió de l'arribada de Klein no podia ser més propícia, com posa de manifest la carta que adreça Buchanan a l'*Emergency Committee in Aid of Displaced Scholars*: «Actualment estem treballant molt intensament per traduir i organitzar segons les necessitats pedagògiques alguns dels llibres originals. L'obra del Sr. Klein sobre la matemàtica grega i la ciència renaixentista és de manera directa i pràcticament en tot el seu conjunt pertinent»⁸.

Una petita ajuda de l'*Emergency Committee* formalitzada el 24 de setembre féu possible la designació de Klein com a professor de *St. John's* per al curs acadèmic 1938-1939. Cap a final de curs, el dia 1 de maig de 1939, l'informe de Buchanan expressa gran satisfacció per la nova incorporació: «ha fet una tasca molt important en el tipus tan particular de recerca que duem a terme – especialment en relació a la matemàtica grega i renaixentista; a més s'ha revelat com un professor extraordinari, no només per als alumnes sinó per a la resta de la facultat. Em sembla que s'hi ha trobat molt bé, aquí, i tots dos som de l'opinió que hauria de quedar-se amb nosaltres tant temps com sigui profitós per a les dues parts»⁹.

L'empresa a la qual Klein contribuí, al costat de Buchanan i Barr, consistia en el desmantellament dels tradicionals departaments i currículums per tal de substituir-los per un únic programa d'estudis inspirat en el currículum medieval de les arts liberals, amb l'objectiu de deixar de banda les distraccions habituals de la vida col·legial americana en favor d'una dedicació apassionada i plena a l'educació liberal. L'adaptació del programa de les arts liberals medievals en base al *trivium* (gramàtica, lògica i retòrica) i *quadrivium* (aritmètica, geometria, música i astronomia) es concreta en tres tipologies diferents de sessions: els

7. Klein viatja cap als Estats Units amb un visat de turista obtingut gràcies a una invitació de Johnson, president de la *New School for Social Research*, gestionada per Strauss i Staudinger (Leo STRAUSS, *Korrespondenz*, carta de Jacob Klein a Leo Strauss amb data d'11 de febrer de 1938).

8. «Jacob Klein at 75», *The College* [publicació del deganat, St. John's College], vol. XXVI, n. 1 (abril 1974), 1.

9. *Ibidem*, 2.

seminaris, les conferències i el laboratori, de les quals tenen el pes més gran els primers, dedicats a la lectura i discussió conjuntes dels «Great Books» amb la participació i orientació de dos tutors.

Només el 1948 Klein s'allunyaria de *St. John's* per un any sabàtic. Segons Curtis Wilson a «Jacob Klein at 75» s'estigué a Anglaterra, dedicat a la composició de la seva segona obra publicada, el comentari del *Menó* – cal fer notar també que aquest viatge de Klein al vell continent coincideix amb el divorci entre Gerhart Husserl i Else. Les dificultats de la guerra van comportar greus problemes econòmics per a *St. John's*, agreujats per l'absència de Barr i Buchanan (que havien marxat per mirar d'instaurar un *College* bessó a Massachussets, sense èxit¹⁰), i també de Klein. La precarietat i desorganització van desembocar en una crisi administrativa a mig curs 1948-49 i Klein fou requerit per tornar a *St. John's* a exercir de degà en funcions. Mantindria el deganat fins el juliol de 1958, assolint sota el seu lideratge la consolidació del programa del *College*. El 1959, al final dels 10 anys al llarg dels quals exerceix com a degà de *St. John's*, rebrà dues ofertes a través d'Stanley Rosen i Hans Jonas per traslladar-se a altres institucions més conegudes i millorar el seu estatus professional. Klein respon a Jonas que *St. John's* és el seu lloc. Explica també a Rosen que la seva relació amb *St. John's* no és simplement la de tenir una plaça de professor en aquesta institució, sinó que ha donat part de la vida «per a la construcció i consolidació d'aquest petit *College* tan fantàstic»¹¹. Samuel S. Kutler debutà com a professor a *St. John's* durant el deganat de Klein i ens ho explica així: «Vaig arribar el 1950 a *St. John's* amb els ulls rodons com plats pel que havia pogut llegir. En aquells temps Jacob Klein n'era el degà. No arribava a distingir massa bé la diferència entre Klein i el *College*, i això per la següent raó: ell era l'ànima mateixa del *College*»¹². Al llarg dels últims vint anys a *St. John's* Klein mantingué inalterada la seva activitat com a professor i tutor. Hi aconseguí també un lloc per a Strauss al final de la seva vida. Morí a Annapolis el 1978. A la cerimònia en honor seu, Eva Brann insistia: «Per a ell la filosofia no va ser mai tant una cosa de llibres com una conversa viva. En la seva modèstia, hauria refusat una comparació que expressa el sentiment de tota la comunitat: que era, com Sòcrates, capaç de fer néixer en els seus amics veritats que ells mai no haurien somniat»¹³.

10. La nova institució s'anomenà Liberal Arts, Inc. i tingué una curta trajectòria a Stockbridge, Massachussets. Segons Charles A. NELSON a la biografia de Buchanan i Barr (*Radical Visions: Stringfellow Barr, Scott Buchanan, and their Efforts on Behalf of Education and Politics in the Twentieth Century*, Westport, Conn.: Bergin & Garvey, 2001), el projecte s'emprenia en motiu de la perpètua amenaça d'expropiació del campus universitari de *St. John's* per part de l'armada americana (n'havien rebut un primer avis el 1940 i un segon el 1944).

11. Són records d'Else [Dodo] Klein, recollits a l'entrevista que li fa Wendy Allenbrook i que està disponible sota en títol «Interview of Mrs Klein by Wendy Allenbrook» entre els *Klein's Papers*. D'ara endavant citem *Interview*.

12. Vegeu S. KUTLER a *Memorial*.

13. Vegeu E. BRANN a *Memorial*.

2/ Obra

El poc interès de Klein per la vida acadèmica pública i l'obra escrita en general era motiu recurrent de comentaris entre els qui el coneixien, i fan que la seva sigui una petja difícil de resseguir en la distància. La seva obra comprèn tres llibres publicats. Són, per ordre cronològic: *Greek Mathematical Thought and the Origin of Algebra*, MIT 1968, prèviament aparegut en dues parts a *Quellen und Studien zur Geschichte der Mathematik, Astronomie und Physik*, el 1934 i el 1936, en l'original alemany; el seu comentari al *Menó*, *A Commentary on Plato's «Meno»* (University of North Carolina Press, 1965); i el seu comentari a la trilogia de Plató formada pel *Teetet*, *El sofista* i *El polític*, *Plato's Trilogy: «Thaetetus», «The Sophist» and «The Statesman»* (University of Chicago Press, 1977). Finalment es publicà el 1985 *Jacob Klein, Lectures and Essays*, el recull d'una vintena de les seves obres més corrents: assaigs a la revista del *College* i conferències públiques en ocasions de la vida col·legial, d'entre les quals voldríem destacar els discursos als alumnes a l'inici o el final de curs¹⁴. La resta de les seves innumbrables conferències i ponències estan disponibles tan sols per a la consulta a sala a la Greenfield Library, a *St. John's*, Annapolis, entre els anomenats «Klein's Papers». Gran part de l'obra de Klein, per tant, roman molt difícilment accessible al públic, fins i tot l'acadèmic.

Certament, doncs, la de Klein és una vida –i un pensament– que no paren a escriure's massa sovint, dels quals són moments essencials els instants en el caliu i l'acalorament de la discussió i la recerca conjuntes. En aquest sentit, són figures de la talla de Gadamer, Patočka, Kojève i Strauss les que li atribueixen el mèrit d'haver-los assenyalat el camí de la pròpia recerca. Strauss explicà a *St. John's* com havia après de Klein a llegir els diàlegs platònics:

«Klein es va sentir més atret per l'Aristòtil que li presentava Heidegger que per Heidegger mateix. Més tard, Klein es va dedicar a l'estudi de Plató, tasca amb la qual no va rebre gairebé cap ajuda de Heidegger. Klein em va convèncer de dues coses. En primer lloc, allò que feia falta en filosofia abans de res era un retorn i una recuperació de la filosofia clàssica; en segon lloc, la manera de llegir Plató, especialment per part de professors de filosofia i de gent que es dedica

14. Hi ha encara altres contribucions publicades, entre les quals «The Idea of Liberal Education», dins de *The Goals of Higher Education*, ed. W. D. WEATHERFORD, Jr. (Cambridge: Harvard University Press, 1960); «Aristotle, An Introduction» dins de *Ancients and Moderns: Essays on the Tradition of Political Philosophy, in honor of Leo Strauss*, ed. Joseph CROPEY (New York: Basic Books, 1964); «On Liberal Education» dins de *The Bulletin of the Association of American Colleges*, vol. 52, n. 2 (Washington, D.C., 1966); «A Note on Plato's Parmenides» dins de *Orbis Scriptus, Dimitrij Tschizevskij zum 70. Geburtstag* (Wilhelm Fink Verlag, 1966); i molts articles en revistes com *Interpretation*, *Claremont Journal of Public Affairs*, *Cesare Barbieri Courier*, *Independent Journal of Philosophy* i *The Saint John's Review*. D'altra banda i com ja hem esmentat (vegeu més amunt, nota 4) Nathaniel COCHRAN, exalumne de *St. John's*, ha realitzat un nou recull ampliat de conferències i contribucions de Klein que s'enfila fins a les 900 pàgines i que roman inèdit.

a la filosofia, és absolutament inadequada perquè no té en compte el caràcter dramàtic dels diàlegs, fins i tot i especialment dels que fan tota la pinta de ser tractats filosòfics»¹⁵.

Gadamer troba en l'obra *Greek Mathematical Thought and the Origin of Algebra*, que sabem que pot llegir en la versió original alemanya abans de la seva publicació en forma d'articles el 1934 i 1936, l'impuls per a un canvi d'orientació en els seus estudis¹⁶; en el mateix sentit cal esmentar Patočka, que havia assistit al curs de Klein sobre pensament grec a Marburg i a qui unia amb Klein un fort lligam d'amistat que també ens ha deixat algunes cartes de Patočka a Klein dels anys 30. Es retrobaren per últim cop a Freiburg el 1947, quan ambdós visitaven Eugen Fink. Patočka escriu llavors sobre Klein: «Aquest senyor ha jugat un paper absolutament eminent en la meua vida. Va ser ell qui em va enviar a Freiburg. Va ser gràcies a ell que vaig poder aprendre tot el que es coïa aleshores al món de les idees. És ell qui em va fer dubtar sobre la meua orientació inicial»¹⁷. Kojève estén també a Leo Strauss l'agraïment per haver-lo acostat a Plató, quan parlant dels «amics Jacob Klein i Leo Strauss» assegura que «sense ells no hauria sabut què era el platonisme. I bé, sense saber-ho, un no entén què és la filosofia»¹⁸. Més enllà dels més cèlebres, són innumbrables els testimonis que reconeixen a Klein aquesta petja i són colpidores la simplicitat i l'amistat que traspuen en les paraules que els seus companys li dediquen.

«Durant una sèrie d'anys – anys absolutament memorables per a molts de nosaltres – la primera sessió de lectura del curs dels divendres a la nit començava amb una declaració que pot semblar prou insignificant en repetir-la avui, i que tanmateix no he sentit dir a ningú a banda del conferenciant d'aquells dies, que era llavors degà del *College*. Ni tampoc puc imaginar que ningú més la pogués fer en el mateix sentit i amb el mateix efecte. No la recordo exactament, però mentre s'escurava la gola i estossejava, el conferenciant deia si fa no fa: cal que comenci dient que davant de la immensa i incommensurable dificultat de la meua tasca, em trobo en un estat d'absoluta agitació. La tasca en qüestió era, és clar, la de parlar sobre l'educació, que és la tasca d'aquest *College*. [...] Tot seguit empenia la tasca amb una mena d'enteresa, a poc a poc, com pensant-hi, triant les paraules amb cura. Les paraules no eren pedants ni tècniques; eren simples i directes. Se'ns demanava que penséssim – i primer de tot que penséssim sobre

15. Leo STRAUSS a «A Giving of Accounts: Jacob Klein and Leo Strauss», *The College* [publicació del deganat, St. John's College], XXII, 1 (abril, 1970), 1-5.
16. Hans-Georg GADAMER, «Platos ungeschriebene Dialektik (1968)», *Griechische Philosophie II, Gesammelte Werke, Band 6* (Tübingen: J.C.B. Mohr, 1985), 129-154, 133.
17. Carta de J. Patočka a Robert Campbell del 30.IX.47, a ed. M. HEITZ i B. NESSLER, *Eugen Fink and Jan Patočka, Briefe und Dokumente 1933-1977*, Freiburg i München: Alber-Oikumene, 1999.
18. «Préface à la Mise à jour du Système hégélien du Savoir», *Commentaire*, 3, 9 (1980), p. 133. Aquest text ha estat inclòs a A. KOJÈVE, *Le concept, le temps et le discours: introduction au système du savoir* (ed. Bernard Hesbois), Paris: Gallimard, 1990, 29-36.

el fet que la nostra comprensió de nosaltres mateixos, i, per tant, de tota la resta, es trobava, necessàriament, vinculada a les tradicions intel·lectuals. I aquestes tradicions, a la vegada que conservaven vestigis de les intuïcions originàries i les experiències a partir de les quals havien sorgit, necessàriament també ho feien d'una manera entelada i distorsionada. Això era una conseqüència ineludible de la nostra dependència respecte del llenguatge i de l'evanescència a la qual es troba subjecta irremeiablement qualsevol comprensió. Per això aquesta tasca: la de penetrar a través de les capes d'oblit i distorsions per recuperar els fonaments de les nostres idees i actituds, i per valorar-ne, tan justament com fos possible, la veritat. [...] Jasha Klein fou la persona més extraordinària que molts de nosaltres podrem haver conegut. Els dons de la seva imaginació i intel·ligència i discerniment eren absolutament excepcionals. Però era encara més extraordinària la conjunció amb les qualitats del cor – l'alegria, calidesa, una energia espontània i irreprimible, una joia generosa i el plaer per moltes coses. I amb aquestes qualitats de la ment i del cor, durant molts anys, es va dedicar sense defalliment a ensenyar i aprendre en aquest *College*, amb el convenciment, com deia ell, que els esforços tan feixucs i intensos i les tribulacions que la necessitat imposa sobre el professor són – i cito – “compensats absolutament per les intuïcions que obté en el combat amb les ments joves i vigoroses i en la contemplació del creixement intel·lectual”¹⁹.

I certament la raó és viva en Klein: es passeja, ensenya i aprèn, s'escalfa al redós de l'amistat i la vida compartida i es vivifica en cada moment. Amb amics, companys i alumnes, en l'exercici de la tasca docent i tutorial a *St. John's* i per descomptat també en la lectura i el comentari i reflexió sobre els textos platònics, les obres clàssiques de la literatura universal i la filosofia moderna. Per això cal buscar la seva obra (també) en la consolidació de la institució a la qual dedicà la vida i en la seva influència sobre tots els seus companys i els alumnes, uns Eva T. H. Brann, Sixtus Robert Smith, J. Winfree Smith, Simon Kaplan, Robert Sacks, Robert Goldwin, David R. Lachterman, Robert B. Williamson, Curtis Wilson i Joshua Kates, entre d'altres, que s'han ocupat de seguir les seves línies d'investigació. Al volum d'assaigs en el seu honor hi escriuen també Douglas Allanbrook, Robert Bart, Seth Benardete, Lawrence Berns, Anne Buchanan, John S. Kieffer, Samuel S. Kutler, Margaret W. Rottner, Beate Ruhm von Oppen, Richard Scofield, Winfree Smith i Elliot Zuckerman. Més recentment, Burt Hopkins s'ocupa de situar el seu pensament en paral·lel al projecte husserlià de dessedimentació²⁰, mentre l'escola hermenèutica de Barcelona en considera també hereva la seva proposta de lectura morfològica dels diàlegs platònics²¹.

19. Curtis WILSON a *Memorial*.

20. Burt C. HOPKINS, *The Origin of the Logic of Symbolic Mathematics, Edmund Husserl and Jacob Klein*, Bloomington: Indiana University Press, 2011.

21. Josep MONSERRAT & Antoni BOSCH-VECIANA (ed.), *Philosophy and Dialogue: Studies on Plato's Dialogues*, Barcelona: Barcelonesa d'Edicions, 2007.

III/ La correspondència entre Leo Strauss i Jacob Klein (1929-1969)

La correspondència amb Leo Strauss és una aportació molt significativa a l'estudi de la vida i l'activitat acadèmica de Jacob Klein, d'entrada per la diversitat de les qüestions sobre les quals els autors comparteixen impressions, crítiques i comentaris i per la durada en el temps de l'intercanvi epistolar. És especialment significativa vista la idiosincràsia del nostre autor pel que fa a les seves publicacions oficials, gairebé esporàdiques, i essent que ens permet l'observació privilegiada d'una mostra d'aquest pensament que es desenvolupa en la discussió amb poc menys que tota una generació²². El recull disponible als *Gesammelte Schriften* d'Strauss aplega 129 cartes des de l'any 1929 a l'any 1969 que hem endreçat en els períodes següents:

1. Anys 1929-1933: L'inici de la relació epistolar (1-13)
 2. Anys 1933-1935: Estada de Klein a Praga i retorn a Berlín (14-52)
 3. Des de maig de 1935 a maig de 1937: Silenci i última carta conservada de Klein fins l'agost del 1939 (53)
 4. Anys 1937-1939: Cartes d'Strauss a Klein (54-95)
 5. Anys 1939-1942: Klein a St. John's durant la II Guerra Mundial (96-110)
 6. Anys 1945-1949: Des del final de la II Guerra Mundial a l'any sabàtic de Klein (111-118)
 7. Anys 1948-1961: Silenci de 13 anys – des de l'any sabàtic de Klein fins passats dos anys després de deixar el deganat
 8. Anys 1961-1969: Últims anys de d'intercanvi epistolar (119-129) [1973: mort de Leo Strauss / 1978: mort de Klein]
22. S'atribueix a Dieter Henrich el manlleu del terme *constel·lació* per a l'estudi de les reciprocitats entre diferents pensadors en un mateix context [vegeu Dieter HENRICH, *Konstellationen: Probleme und Debatten am Ursprung der idealistischen Philosophie (1789-1795)*; Stuttgart: Klett Cotta, 1991] en el cas de l'idealisme alemany. L'anomenada *Konstellationsforschung* ha estat també proposada justament per a l'estudi del pensament jueu entre 1900 i 1933 per Thomas Meyer [vegeu Thomas MEYER, «Konstellationen, Kontexte und Netzwerke. Ein Vorschlag zur Erforschung jüdischer Philosophie zwischen 1900 und 1933» in *Transversal* (2005): 9-39]. En el mateix sentit escriu Jordi Sales (professor emèrit a la Universitat de Barcelona) que «l'estudi conjunt de tots aquests pensadors [Karl Löwith, Gerson Scholem, Leo Strauss, Jacob Klein, Hans-Georg Gadamer, Eric Voegelin, Gerhard Krüger, Alexander Kojève] com un fet generacional podria esdevenir un exercici de lucidesa respecte a nosaltres mateixos en el nostre moment present, perquè ens ajudarà a veure la situació secularment problemàtica i conflictiva dels nostres *elements de civilització* i les dificultats de viabilitat conjunta d'algunes de les seves possibles combinacions» (Pròleg a Joan Maria PUIGGRÒS MODOLELL, *Karl Löwith. Saviesa i escepticisme*, Barcelona: Barcelonesa d'Edicions, 2010, 5). Vegeu també, Joan ORDI, *Idea de l'home, idea de Déu. Filosofia i religió en el pensament de Gerhard Krüger*, Barcelona: Cruïlla, 2009.

Les cartes que incloem en aquest exemplar de l'Anuari són un total de set. Les dues primeres (4 i 7) corresponen al primer període, previ al 1933; la tercera carta (47), correspon al segon període, durant l'estada de Klein a Praga; la quarta carta (96) fou escrita durant la II Guerra Mundial, ja des d'Annapolis; la cinquena, sisena i setena cartes (119, 126, 127) s'inscriuen totes en els darrers anys de la correspondència, fins al 1969 (Strauss morí el 1973 i Klein el 1978). Les hem seleccionades, com hem anunciat a la introducció, per la seva importància respecte als estudis platònics de Klein. Algunes (4, 7, 96) són rellevants pel seu contingut teòric, mentre d'altres (47, 119, 126, 127) ho són perquè es refereixen a la preparació, correcció o publicació de les seves obres sobre Plató. Deixem oberta la publicació en una altra ocasió futura d'una selecció més àmplia de cartes encara entorn dels estudis platònics de Klein; o entorn d'altres qüestions contingudes en la correspondència com el debat entre Strauss i Klein sobre el sionisme i la qüestió jueva, les primeres i posteriors impressions sobre el nazisme; o els estudis d'Strauss sobre Maimònides, Hobbes i el paper de la filosofia en la ciutat, per exemple.

I. (4)

Berlin, 22 de març de 1933

Benvolgut amic,

vull contestar la teva carta immediatament (!!), per tal que no hi hagi cap malentès. I així de pas m'asseguro de trobar temps per escriure't...

Bé doncs: la teva carta, que t'agraeixo de tot cor, parteix d'una suposició falsa: ara per ara no tinc pas la intenció ni tampoc cap ocasió de canviar d'aquesta manera les circumstàncies actuals de la meua vida. Potser ho *hauré de fer*, cosa que és molt poc probable, i en tot cas no seria abans de juliol o agost. Tot i això, tinc ben present que les meves futures perspectives d'avenç empitjoraran de tal manera que per bé o per mal hauré de tornar a la teva proposta²³. La meua pregunta era tan sols de cara a aquesta visió de conjunt i no pretenia ser de cap urgència. Al respecte hi ha *diverses* possibilitats. A banda tot depèn dels desenvolupaments dels propers mesos.

La meua situació no es pot contemplar de manera separada de la meua tesi²⁴. Aquesta segueix en realitat inacabada – i precisament per motius tècnics, no pas «personals». Has de saber que al llarg dels últims mesos he treballat una barbaritat. Em vaig convertint a poc a poc en un autèntic «conexedor» de Plató (per cert que en vaig donar una conferència en tota regla – malauradament davant d'un públic indigne) i he fet un descobriment. Concretament crec tenir a l'abast la solució del problema de la *methexis*, més exactament la solució del problema de la *κοινωνία τῶν εἰδῶν*, que ve a ser el mateix. A finals de desembre n'estava convençut. Des de llavors han sorgit tot tipus de dificultats que tanmateix crec haver superat en allò essencial. (Actualment imparteixo un curs «popular» sobre l'Estat. A més a més, «esotèricament» amb Kraus²⁵: Aristòtil, Física Δ, Χρόνος) (i amb Kraus, sols, llegim De caelo. S'ha convertit en un «fidel alumne»).

23. Les cartes d'aquest període que es conserven en la correspondència entre Leo Strauss i Jacob Klein són sobretot del darrer, per la qual cosa no coneixem amb detall la proposta d'Strauss. Podria tractar-se d'una exhortació a Klein per tal que es traslladés a París, on es trobava Strauss en aquests moments. Podem trobar en cartes posteriors la continuació de la discussió sobre la necessitat o no d'emigrar a París (vegeu *Korrespondenz*, cartes 3, 5, 6).

24. Es tracta de la tesi d'habilitació, que no podrà presentar oficialment en motiu de la llei nazi de restauració del funcionariat professional (*Gesetz zur Wiederherstellung des Berufsbeamtentums*) aprovada el 3 d'abril de 1933. Vegeu més amunt *Introducció*, 2.

25. Paul Kraus (1904-1944) fou un jueu txec, historiador medieval i arabista. El 1941 es casà amb Bettina Strauss, amb qui tingué una filla, Jenny. Bettina Strauss morí de part el 1942 i dos anys més tard moria Kraus en circumstàncies no aclarides (segons escriu Strauss a Alexander Altmann el 2 de desembre de 1969, hauria estat assassinat com a suposat espia sionista). Més endavant Leo Strauss i la seva dona, Mirjam Bernsohn (vídua i mare d'un noi, Thomas), adoptarien Jenny. Vegeu Joel KRAEMER, «The Death of an Orientalist: Paul Kraus from Prague to Cairo», *The Jewish Discovery of Islam: Studies in Honor of Bernard Lewis*, ed. Martin Kramer, Tel Aviv: The Moshe Dayan Center, 1999, 181-223.

Sigui com sigui el meu futur, el camí passa ara per Stenzel²⁶, Hartmann, Husserl (!) i Heidegger (?). No et puc donar més detalls dels meus plans en aquest sentit. També valen, tanmateix, per al cas previst a la teva carta. I per cert, que valen també per a Praga. En cap *cas* no puc obviar l'efecte que la tesi tindrà sobre Stenzel.

Pel que fa a les possibilitats concretes de la *teva* proposta, podria naturalment comptar amb l'ajuda de Britschgi²⁷. D'altra banda a través d'Steiner²⁸ es podria moure tot per Hilde²⁹, que arribat el moment podria i voldria venir...

Encara no he establert cap contacte amb Sp., perquè és molt difícil d'aconseguir-ho, però al llarg dels propers dies ho faré sens falta. La seva dona és absolutament insuportable.

Rebràs si fa no fa amb la meva també una carta d'Steding³⁰, que no pot desxifrar la teva cal·ligrafia, cosa gens sorprenent – sempre trigo una hora sencera a poder llegir les teves cartes. També em sembla que està força commogut. Escriu-lo, sisplau, seria desitjable que es mesurés una mica en les cartes que m'envia.

I per acabar una observació completament «privada»: home de Déu, que no t'adones de com ens enfadem quan ens dones les gràcies per «l'acollida» que li hem fet a Mirjam! Què se suposa que vol dir això? Pot ser un comentari per compromís, que si és el cas és estúpid. O pot ser que no sigui per compromís, i llavors és molt més greu.

Dóna records a Kosch.³¹ i a Schmidt (suposant que em recordi). Per cert que l'últim em podria ser de gran ajuda. Es queda a París? Per Pasqua ens agra-

26. Julius Stenzel, editor de *Quellen und Studien zur Geschichte der Mathematik, Astronomie und Physik. Vegeu Introducció*, 3.

27. Podria tractar-se de Regina Britschgi-Schimmer (1881 – 1949), coneguda activista sionista que abandonà Àustria el 1933, després de l'ascensió del nazisme al poder.

28. Franz Baerman Steiner (Praga, 1909 – Oxford, 1952) fou un antropòleg format a Praga, Palestina i Viena. Es doctorà el 1935 amb una tesi sobre la formació de paraules en àrab (*Studien zur arabischen Wurzelgeschichte*). S'exilià a Londres el 1933. Era conegut de Canetti, Adler, Murdoch. Des del 1949 i fins la seva mort prematura exercí com a professor d'antropologia social a Oxford. El 2003 es publicà un volum que recollia les conferències del Simposi en motiu del 50è aniversari del seu naixement que tingué lloc a l'Institut d'Estudis Germànics de la Universitat de Londres (Ed. Jeremy Adler, Richard Fardon, Carol Tully).

29. Hilde Hermann era aleshores la parella de Jacob Klein, ambdós vivien plegats a Berlin. Era editora cinematogràfica, atractiva i ambiciosa. Klein se'n separaria en temps del seu exili a Amèrica.

30. Cristoph Steding (1903 – 1938) fou un historiador alemany, autor de *Das Reich und die Krankheit der europäischen Kultur* (Hamburg: Hanseatische Verlagsanstalt, 1938). Format a Hannover, Freiburg, Marburg i Münster. Es doctorà a Marburg amb Wilhelm Mommsen amb una tesi sobre Weber (*Politik und Wissenschaft bei Max Weber*, 1931). El mateix 1931, Steding obté la beca de la Fundació Rockefeller que li permetrà viatjar a Suïssa, al País Basc i als països escandinaus a partir de 1934. Morirà prematurament per malaltia a l'edat de 34 anys. Zarka l'anomena controvertidament un «doctrinari nazi» (vegeu lloc web <http://www.centrostudilaruna.it/debenoiststeding.html>).

31. Es tracta d'Alexandre Kojève (Koschevnikoff), amb qui Klein coincidí a Berlin i Marburg (1922) i amb qui l'unien lligams d'amistat, segons Dodo [Else] Klein (*Interview*). Vegeu *Introducció*, 7.

daria visitar els Krüger³², o almenys això és el que planegem ara per ara, més endavant ja podré amb Krüger i els altres forjar altres plans en aquest sentit.

Probablement tindràs aviat el plaer de saludar a París a Gordin i Gurwitsch³³...

Pel que fa als diners, per descomptat que seria d'agrair que els poguessis retornar. Però si no pot ser tampoc no passa res.

Kraus, Boschwitz, Schulz i la seva germana, Hans i la resta t'envien les seves salutacions. Bamberger³⁴ s'ha casat amb Käte. Com va la tesi?

Salutacions ben cordials a Mirjam!

Teu,

Klein

II. (7)

Berlin, 6 de juliol de 1933

Benvolgut amic, han passat moltes coses des de finals de maig, sobre les quals Hilde t'informarà amb més detall. Alguns rumors ja semblen haver-se fet camí fins a París. Es tracta que hi ha per a mi certa possibilitat d'habilitació a Praga, per la Facultat de Ciències Naturals (no pas de Filosofia) en l'assignatura d'Història de la matemàtica i de les ciències naturals. De fet sembla que les dificultats no rauen en l'àmbit acadèmic o polític sinó en el personal i científic. Philipp Frank³⁵, l'ordinari de física teòrica, que s'ocupa de l'assumpte, és «cone-

32. Gerhard Krüger (1902-1972) fou un filòsof i humanista alemany. Formava part també del cercle de Marburg. Vegeu més amunt *Introducció*, 2.

33. Aron Gurwitsch fou un fenomenòleg d'origen lituà (1901-1973). El 1933 s'exilià a França des d'Alemanya, on s'havia doctorat cinc anys abans. Fou un dels primers introductors de la fenomenologia husserliana a la Sorbonna, fins que s'hagué d'exiliar novament el 1937 als Estats Units, on ocuparia la plaça de Schutz a la New School for Social Research. Jacob Gordin (Rússia, 1896 - 1947) fou un filòsof jueu rus. El 1923 abandonà Sant Petersburg amb la seva dona Rachel Gordin i el 1934 s'exilià a França després de l'ascensió al poder de l'NSP.

34. Friedemann Boschwitz fou alumne de Löwith a Marburg, dels últims en doctorar-se abans de l'exili, el 1934, amb la tesi *Wellhausen, Motive und Masstassen seiner Geschichtsschreibung* a la Facultat de filosofia. El 1935 s'exilià a Jerusalem. Fritz Bamberger (1902 - 1984) fou un estudiós jueu alemany. Director del sistema educatiu jueu a Alemanya en els anys previs a la Segona Guerra Mundial, s'exilià el 1939 als Estats Units. En un primer moment ensenyà a la Universitat de Xicago (1939-1942) fins que esdevingué editor de la revista *Coronet*. El 1962 esdevingué professor d'Història intel·lectual al Hebrew Union College - Jewish Institute of Religion de Nova York, on exercí fins a la seva jubilació el 1979.

35. Philip Frank (1884 - 1966) fou un físic i matemàtic, positivista lògic, que exercí durant un temps a Praga com a successor d'Einstein. Considerat integrant del Cercle de Viena, i juntament amb Ernst Mach i Rudolf Carnap un dels pares espirituals del neopositivisme. El 1938 emigrà als Estats Units i ensenyà a Harvard.

36. Anomenat inicialment *Die Gesellschaft für empirische Philosophie*, és conegut com a *die Ber-*

gut» per ser un extrem neopositivista à la *Reichenbach*, i ara per ara no veig pas com se suposa que m'hi hauria d'entendre. Per descomptat que jo adoptaré la perspectiva del «pur» historiador, però no és pas tan estúpid com per no adonar-se de l'inconvenient. El que és jo, prefereixo aquests positivistes abans que els «kantianitzadors» i els «sistemàtics» passats de voltes, però per a Frank, la història que jo practico serà de ben segur massa perillosa, i a banda s'ha de tenir en compte, també, que políticament se situa a l'extrema «esquerra». Aviat vindrà a Berlin, on vol també parlar amb mi (cosa que tanmateix potser no serà possible, perquè es veu que no té temps). Això també tindria els seus perills, perquè l'uneix una estreta amistat amb els del cercle de Reichenbach i pot obtenir referències d'allà³⁶. En resum, que tot plegat és encara del tot incert. De totes maneres el primer que he de fer és lliurar la tesi, fet del qual depèn que l'habilitació sigui possible com a mínim «per principi» – tot i les indubtablement presents tendències sincronitzadores³⁷ de la Universitat alemanya de Praga.

La tesi en si, que t'enviaré d'aquí unes setmanes, és certament prou bona, a banda de les moltes mancances formals. (L'últim capítol, per cert, encara no està acabat, però ho estarà d'aquí dues setmanes...). El que és entendre-la, ara per ara, no l'entén ningú, a excepció de Gadamer! Stenzel i Frank³⁸ n'estan molt entusiasmats, però de manera absolutament «estèril». Encara tinc fe en Toeplitz³⁹, però possiblement sigui en va. No es tracta pas de cap *divertimento*, cosa per la qual reservo l'últim capítol, sinó de la interpretació exacta del concepte de nombre dels antics en base a fragments platònics i aristotèlics. Gadamer n'està molt convençut, cosa que ara mateix significa molt per a mi. I és que al cap i a la fi prou que ha d'haver-hi algú que m'entengui! M'he hagut de convèncer que la ingenuïtat de la comprensió «precrítica» de Plató i Aristòtil és absoluta, horripilant. Això no treu que la gent pugui escriure-me'n valoracions i informes molt útils, però ja em puc afigurar les futures recensions i bel·ligeràncies literàries...

En cas que de Praga no en surti res, cosa que hauria de decidir-se com a molt tard a l'agost, vindré de seguida i definitivament a París. Per descomptat que al

liner Gruppe o el *Cercle de Berlin*. En formaven part filòsofs i científics com Carl Gustav Hempel, David Hilbert i Richar von Mises. Publicava la revista *Erkenntnis*, juntament amb el *Cercle de Viena*.

37. L'alemany *Gleichschaltung*, traduït normalment per *sincronització* o *coordinació*, és un terme que es refereix al conjunt de mesures empreses per tal d'assolir la consolidació del règim nacionalsocialista.
38. Es refereix molt probablement a Erich Frank (1883–1949), professor de filosofia a la Universitat de Marburg (1928–1935) i l'autor de *Platon und die sogenannten Pythagoreer* (Halle: Niemeyer, 1923). Erich Frank és esmentat també a la correspondència entre Klein i Krüger, carta datada del 14 de març de 1930.
39. Otto Töplitz, editor de *Quellen und Studien zur Geschichte der Mathematik, Astronomie und Physik*. Vegeu *Introducció*, 3.
40. Julius Guttman (de naixement Yitzchak Guttman) (1880-1950), fou un rabí jueu-ale-

meu pare no m'hi acostaré fins que la cosa de Praga no estigui decidida. I és que si finalment sortís bé, m'hi podria acostar de manera molt diferent. Això podria potser il·luminar-te d'alguna manera...

Bé, fins aquí doncs els assumptes de feina. Enmig de la confusió en què va enfonsar-me tota aquesta història, vaig haver de viatjar a Kiel i a Marburg, on per cert vaig donar una conferència sobre aritmètica grega (honoraris de 50 marcs!), i no he pogut posar-me a escriure. T'agraeixo molt la intervenció amb Koyré (i et prego que li traslladis el meu agraïment!), que potser encara em serà d'ajuda. Krüger i Gadamer t'envien records. També la Srta. Schulz, que segueix tan encisadora com sempre. Els dos Boschwitz pregunten sempre per tu. Bamberger vol que et digui que Guttman⁴⁰ està dolgut del teu silenci (No passa res!). A més, tinc encàrrec de saludar-te també de part de Hans von Sch., però això ja ens porta a un altre tema.

Ho saps, que estic tremendament enfadat amb tu?! Circulen per Berlín els següents rumors, i per la via següent: a) Gordin → Gurwitsch → Leo Strauss; b) Hans von Sch. → Hannah Arendt → Dr. Stern → Leo Strauss: «El Senyor Dr. Leo Strauss s'ha fet nacionalista francès, després d'haver estat nacionalista alemany». No cal que me'n facis cap aclariment filològic ni històric, d'aquesta sentència tan remarcable, ja m'afiguro quina devia ser la situació, però es pot saber per què no calles davant d'aquesta gent?! O per què et pronuncies d'una manera que pugui portar a aquesta mena d'interpretacions?! Li he demanat a Hilde que et fumi un bon sermó sobre aquest tema – espero que ho hagi fet amb el temperament que la caracteritza.

Com et va tot? Què n'és del vostre viatge? Em vaig alegrar molt de veure que el futur no et preocupava excessivament. Tot sortirà bé! Pensa que *sabem* fer alguna cosa! Tu tens també el gran avantatge d'haver-te adaptat ja en certa mesura a la vida francesa. Per cert, és bastant improbable que em quedi a Praga tota una vida, més aviat acabaria venint a vosaltres. I és que una cosa no puc deixar de dir-te-la: et trobo molt a faltar i no em puc imaginar de fet el diàleg filosòfic per carta. A París érem ben bé com una petita acadèmia: tu, Koschevnikov, Kraus i jo. O és que no t'hi dus bé, amb Kraus? (Com és que no m'escrui?).

Com li va a Birnson, i com us avenu? Què hi fa a París, a banda de la nova edició de l'Ahasver? Has fet noves coneixences? Per què m'escrui tan poques

many, teòleg jueu i filòsof de la religió. Strauss i Guttman mantingueren un intens debat sobre l'essència de la filosofia medieval jueva, al qual es fa al·lusió repetidament a la correspondència amb Klein (*Korrespondenz* cartes 7, 10, 11, 12, 17, 19, 23, 42, 43, 52, 98). Vegeu Chiara ADORISIO, «Philosophy of Religion or Political Philosophy? The Debate between Leo Strauss and Julius Guttman», *European Journal of Jewish Studies* 1, n. 2 (2007): 135-155.

41. Ludwig Edelstein (1902-1965), un gran estudiós de la medicina grega. Passà la primera

coses sobre la teva vida? Com li va a la teva germana? (En saps res d'Edelstein⁴¹?)

Sisplau, fes-me el favor de respondre aquestes preguntes! I et faig encara un últim prec: escriu de manera *llegible*, és simplement impossible de llegir les teves cartes. Hi ha fragments que romanen indesxifrables. Pregunta-li-ho a la Hilde, si no em creus.

A reveure!

Teu

Klein

P.D.: per descomptat que *mai* no hi ha hagut cap malentès sobre cap suposada absència de mencions de Hilde en cartes teves!

La conferència acadèmica de Jäger⁴² sobre Tucídides no ha estat publicada, de moment.

Löwith⁴³ se'n surt molt malament en les circumstàncies actuals.

Krüger és cada cop més dogmàtic, però d'una manera fantàstica!

III. (47)

Praga, 1 de desembre de 1934

Benvolgut amic,

Amb aquest mateix correu t'arribarà per fi el llibre.

El més important és §7 C: Una interpretació del «Sofista». Puc estar segur de la veritat fonamental del que s'hi diu, hi posaria la mà al foc: *κατακεκερατίσθαι!*

Naturalment que seria fantàstic que n'assabentessis uns quants anglesos el judici dels quals consideris valuós. Però *només* aquests...

T'escriuré aviat amb més detall. M'agradaria de totes maneres saber de tu i Mirjam abans.

Ben cordialment,

Teu,

Jacob Klein

meitat de la seva vida a Alemanya i posteriorment s'establí als Estats Units (John Hopkins i Rockefeller University).

42. Es refereix probablement a la conferència de Jaeger, «Thukydides als politischer Denker», publicada posteriorment (*Paideia Bd. 1*, Berlin/Leipzig 1934, 479-513).

43. Karl Löwith (1897-1973) havia coincidit amb Leo Strauss i Jacob Klein a Marburg (vegeu *Introducció*, 2 i J.M. Puiggròs Modolell, op. cit.).

44. Es refereix a Helmut KUHN «Besprechung zu: Carl Schmitt, Der Begriff des Politischen»,

Coneixes la discussió de *Kuhn* als Kantstudien del llibre de Karl Schm.⁴⁴, que a grans trets coincideix amb la teva i que la cita?

IV. (96)

14 d'agost de 1939

Benvolgut amic!

Aquest cop m'agradaria transmetre't alguns resultats dels meus maldecaps amb el Timeu, no només per al teu gaudi, sinó també per guanyar jo mateix una certa claredat. Tal com estan les coses, ets l'única persona que em creurà. Crec que he entès quelcom sobre el «marc» del Timeu, cosa que repercutiria naturalment més enllà del simple «marc». La primera pregunta quan un llegeix és: què hi fa la història de l'Atlàntida *abans* del discurs de Timeu? Hi ha una certa gent molt espavilada que pel que es veu l'han volgut traslladar al començament del «Crítias». Crida l'atenció de la història de l'Atlàntida l'èmfasi sobre allò «vell», sobre allò «antic». Parla Crítias. D'acord amb el temps, aquest Crítias no pot ser de fet el «tirà», està caracteritzat de manera diferent, és vell i fins i tot des de la màxima indiferència envers la «cronologia» en el si del text del diàleg, el «tirà» no hi encaixa de cap manera. Però naturalment que un no es queda tranquil amb això. Suposant que *no* sigui Crítias el tirà, ¿per què un altre Crítias que a) és avi del tirà i b) té al seu torn un avi que es diu també Crítias? I llavors la primera pregunta: segons desplega ell el «programa» d'acord amb el qual s'oferiran a Sòcrates uns presents, a ell li pertoca el *segon* lloc, i tanmateix a l'hora de la veritat ell avança el seu relat i pren el lloc més important com a *primer*. I el «Crítias» en si mateix roman un fragment inacabat... Naturalment és possible que sigui un fragment «natural», no intencionat. Per què no? Però tot i això, a un no li acaba d'entrar bé, per començar perquè de ben segur que el Timeu i el Crítias no són els darrers diàlegs de Plató. A banda, falta l'Hermòcrates, que al «Crítias» sembla haver-nos estat fermament promès (108 A-D) i que per dir-ho així també se segueix de necessitat del «programa» desplegat per Crítias al «Timeu». I sigui com sigui no queda clar en el «programa» (Tim. 27 A-B) de què se suposa que parlarà Hermòcrates.

El dia abans foren Crítias, Timeu i Hermòcrates els convidats de Sòcrates. Avui, Sòcrates és el seu convidat. Ahir n'hi havia encara un «quart», que avui està «malalt». Crítias és així doncs l'avi del «famos» Crítias (i ell mateix té per avi un altre Crítias). Timeu és desconegut, «històricament», vull dir, si bé prové del cert del Sud d'Itàlia. Hermòcrates és molt conegut entre els atenesos

Kant-Studien 38 (1933), 190-196.

(i per això també entre nosaltres): els va trinxar a Sicília – un agosarat home de combat. Per què aquesta combinació?

La resposta és que: ells tres representen Cronos, Zeus i Ares. «Ahir», quan Sòcrates parlà de la Politeia, els tres «déus» eren convidats de Zeus, «avui» Sòcrates és convidat dels «déus» i serà obsequiat «divinament». Com és ben sabut, Cronos és el més vell, i per tant cal que – justament en el temps – *antecedeixi*. Ell és pare de Júpiter i Ares, igual que Crítias és *l'amfitrió* dels «forasters» Timeu i Hermòcrates. És un personatge llòbrec i estima la nit. Per això «Crítias» es pensa l'antic relat durant la nit (26 B). Ell pertany als temps antics, antics, com la història que explica i al final de la qual desapareixen en la foscor Atenes i Atlàntida –com ell mateix, segons la dita. Tanmateix, segons una interpretació «òrfica» –demostrable– Cronos en surt sempre «rejoventit», hi ha sempre un altre «Crítias». I *també* el «tirà» Crítias té trets de Cronos: el Crítias del «Timeu» és tots els «Crítias» possibles en un. A ell li advé la tasca –com al tirà Crítias– de parlar sobre les coses «estatals». El Crítias del «Timeu» i del «Crítias» parla d'uns «temps antics i bons», sobre un període vital que és designat literalment com a *ὁ ἐπὶ Κρόνου βίος*. I no hem d'oblidar que per als grecs –encara que l'etimologia no sigui autèntica– Κρόνος es relaciona amb Chronós. El rol de Timeu-Zeus es desprèn del seu paper en el mateix diàleg: és el «pare» del tot («dels déus i dels homes») encara que només τῷ λόγῳ (27 A), ell representa la construcció i la «creació» del món visible. Hermòcrates és tan sols un soldat. Que ell és l'adequat per a la conversa prevista per a l'ocasió, és l'opinió de «molts» (20 B). La broma és que ni tan sols arribi a «prendre la paraula». Són tres «déus», amb qui es troba Sòcrates, tres «senyors» que «ahir» es deixaren il·lustrar sobre el poder veritable i que «avui» il·lustren sobre coses força dubtoses. I prou curiosament, Cronos-Crítias diu al «Crítias» (107 A/B): *περὶ θεῶν γάρ, ὃ Τίμαιε, λέγοντά τι πρὸς ἀνθρώπους δοκεῖν ἱκανῶς λέγειν ῥᾶον ἢ περὶ θνητῶν πρὸς ἡμᾶς*. «Nosaltres» som precisament els «immortals» (cf. també Tim. 27 C/D: la paraula polisèmica *ἐπομένωνς*). Per la resta, destaca al llarg de tot el diàleg el menyspreu pels «déus».

Ara mateix, però, Cronos, Zeus i Ares no són només els antics «déus» sinó déus molt més «autèntics», concretament els *planetes* respectius. I és que Saturn, Júpiter i Mart conformen d'acord amb l'astronomia del mateix «Timeu» i *juntament amb la Lluna* un grup de planetes, mentre el Sol, Venus i Mercuri en conformen un altre (que fa voltes a la mateixa velocitat). Però Selene, per començar, és «femenina» i a més no és el nom de cap Déu. Per això «el quart» està «malalt», que és com el diàleg comença de bon principi.

Aquest és doncs el «marc» del Timeu. A partir d'aquí voldria estudiar encara l'al·literació entre Cronos – Crítias, probablement no casual, i a la relació entre Timeu i timè.

Què te'n sembla? Encaixa amb la teva «esotèrica»?

[Jacob Klein]

V. (119)

[Annapolis] 8 d'abril de 1961

Benvolgut amic –

Koyré em va trucar fa unes setmanes (des de Princeton) i em va dir aproximadament el següent:

Denise ha aconseguit a través d'algun procediment enginyós i subterrani que l'ambaixada suïssa a El Caire es fes amb uns *llibres* que havien estat de Kraus i/o Bettina. En conseqüència, aquests llibres foren enviats a l'ambaixada suïssa a Washington. Fa deu dies jo vaig confirmar que havien arribat: una capsa ben grossa + alguns de solts.

Proposo el següent: duré aquests llibres a Annapolis i els guardaré – de moment – al College.

Un cop tornis a Xicago te'ls enviaria per Railway Express. Et sembla bé?

Entenc que es publicaran aviat cinc llibres teus. Els compraré. Sobre el «Menó», està gairebé acabat. Però hi ha parts grans que caldrà que reescrigui. No hi vaig poder treballar durant el curs escolar. Hi ha alguna esperança real, tanmateix, que tot pugui estar fet abans del proper setembre.

Salutacions a tu i Mirjam

Jasha

VI. (126)

[Annapolis] 25 d'octubre de 1964

Benvolgut Strauss,

T'agraeixo molt la teva carta.

És l'ocasió de dir-te el següent: no hi ha cap altra persona que valori més que a tu. Sembla que tens tot tipus de coses a retreure'm, essencialment que jo «no em preocupo per tu», que no sóc un bon amic. És possible que això sigui en certa mesura veritat. Tanmateix, només en certa mesura. Com tu amb mi, també hi ha coses de tu que reprovó. Però tot plegat em sembla fora de lloc. Entre nosaltres hi ha lligams que estan més enllà de qualsevol crítica possible. No és així? Fa temps que t'ho volia dir.

El meu llibre sortirà la primavera vinent, per la North Carolina University Press (*i potser* a Oxford). És bo que no vagis a Alemanya. En tot cas convindria que ben aviat donessis una lliçó a Annapolis.

Salutacions ben cordials,

Teu

Klein

Dóna records a Mirjam de part meva.

VII. (127)

[Annapolis] 23 de maig de 1965

Benvolgut Strauss,

La teva carta em va commoure i també el que digueres al pròleg. No cal que digui que tinc ganes de rebre les teves preguntes i comentaris.

Entre nosaltres, el llibre no és un bon llibre, tot i que conté algunes bones coses. Ja ho veuràs tu mateix. Tinc pensat d'escriure'n un de millor.

No deixo de tenir present, com tu, suposo, tot el que ens uneix. Et saludo i t'envio tot el meu afecte.

Teu com sempre,

Jasha